

SEYMOUR ROSENBERG

Rutgers Egyetem, New Jersey

SZEMÉLYISÉG ÉS AFFEKTUSOK: MENNYISÉGI ÖSSZEVETÉS¹

A szépirodalom Freud óta a személyiségpszichológusok vonzó kutatási területe mind a pszichoanalitikus kereteken belül, mind azokon kívül. Nagy mennyiségű kutatási anyag halmozódott fel arról, hogyan tükröződik a szerző élete és személyisége írásaiban, s hogy a személyiség általában termékenyen tanulmányozható az irodalmon keresztül (ALLPORT, 1942; LINDAUER, 1974; RUNYAN, 1984). Jelen vizsgálatunk kérdése az, hogy vajon a szépirodalom kultúrák közötti összehasonlítása felhasználható-e a személyiség kulturális mintázatának feltárására. A vizsgálat sorozatunkban használt amerikai és magyar novellamintában található személyiségleírásokat összehasonlítva ígéretes megközelítést kapunk ahhoz, hogy választ adhassunk erre a kérdésre.

Nincs módszertani problémák híján az irodalmi anyag használata a személyiség és a kultúra kapcsolatának vizsgálatára. A pszichoanalitikus megközelítés, mely az irodalom és személyiség kapcsolatának kutatásához javarészt az elméleti és módszertani kereteket nyújtotta azért vált bírálat tárgyává, mert nem szentelt kellő figyelmet a kutatási módszer kérdésének (lásd például McCURDY, 1949, 1961; ROSENBERG, 1985), valamint azért, mert ignorálta az adott nemzet kultúrájának szerepét az irodalom és népmesék tartalmainál és szimbólumrendszerében (DARNTON, 1984). Ennek eredményeként a pszichoanalitikus kutatónál az írók személyiségét és a kultúrát gyakran kibogozhatatlanul összekeveredve találjuk. Hasonló keveredési problémák állnak fenn a legtöbb nem pszichoanalitikus vizsgálatban is, ahol a személyiséghez az irodalmon keresztül közelítünk.

Vannak elszórt próbálkozások, melyeknek az a céljuk, hogy megalapozott és tudományosan védhető módszertant dolgozzanak ki személyiségpszichológusok, akik a szépirodalmat adatforrásnak tekintik (például HALL és LIND, 1970; McCURDY, 1961; ROSENBERG, 1985; ROSENBERG és JONES, 1972; SEARS, LAPIDUS és COZZENS, 1978; WHITE, 1947). A megalapozott módszertan legfőbb jellemzője, hogy explicit és megismételhetően alkalmazható szabálysört használ arra, hogy a szépirodalomból kiválassza és/vagy megmérje a személyiség szempontjából releváns anyagokat.

A jelen vizsgálatban használt metodológia a személyiségre nézve releváns anyagok kiválasztására hasonlít ahhoz, melyet ROSENBERG és JONES (1972) fejlesztett ki Theodore Dreiser az 1920-as években írott 15 novellájának elemzésére (DREISER,

¹ Ezt a kutatást részben a Nemzeti Tudományos Alapítvány BNS–83–01027 sz. kutatási támogatása, részben pedig az IREX támogatta. A szerző ezúton is szeretné megköszönni Chris Josephnek az elemzésben nyújtott segítségét.

1929). Ugyanezt a módszert alkalmaztam azután Thomas WOLFE (1929) regényesített önéletrajzának a *Nézz vissza angyal*-nak az elemzésére, melyben személyiségét fejlődésében mutattam be (ROSENBERG, 1985). A módszer explicit és megismételhető, s meglehetősen egyszerű felépítésű. Kiindulópontja az, hogy maguknak a szerzőknek a személyiségre vonatkozó szókinca adja az elemzés adatait. Vagyis, a szövegből az elemzésben kiemeljük mindazokat a kifejezéseket, melyek a szereplők bármelyikének viszonylag tartós személyiségvonására utalnak.

A szereplő-leírás használata a szerző személyiségének bemutatására – s általánosabban, a kultúra és személyiség vizsgálatára – összhangban van a személyiségfejlődés régóta meglevő szociálpszichológiai értelmezésével. Ennek a felfogásnak az alapfogolata az, hogy egy egyén személyisége sajátos társadalmi és kulturális körülményeinek terméke, és ez a személy másokról (és magáról) alkotott felfogásában tükröződik. Ezeket a gondolatokat először BALDWIN (1897) „söcius” fogalmában jelentek meg. Később számos igen jelentős személyiség- és szociálpszichológus gondolkodó folytatta annak az elképzelésnek a kidolgozását, hogy a személyiség saját magunkról és másokról alkotott elképzelésünkben tükröződik (például COOLEY, 1902; KELLY, 1955; MEAD, 1973; SULLIVAN, 1953).

Jelen vizsgálatunkban a magyar novellák szereplőihez rendelt személyiségvonásokat hasonlítjuk össze az amerikai novellák szereplőinek tulajdonított személyiségvonásokkal. A 18 magyar és 18 amerikai novella mindegyikéből öt mintát emeltünk ki ezekhez az összehasonlításokhoz. Ezek a minták azonosak MARTINDALE és KEELEY (1986) mintáival. A mintavételi eljárást az ő tanulmányuk ismerteti.

Elemzésünkben az amerikai és magyar novellákat a szereplők által átélte érzések és érzelmek szempontjából is összevetjük. Általános megközelítésünk keretein belül új vonás az affektív kifejezések szisztematikus kiemelése és elemzése irodalmi anyagok esetében. Lehet, hogy az affektusok s az affektív mechanizmusok világa egyetemes, az emberek mégis nyilvánvaló különbségeket mutatnak abban, hogy milyen gyakran élnek át bizonyos affektusokat és hogyan vegyítik őket egymással. Jelen munkánkban kérdésünk az, vannak-e kulturális eltérések abban, hogy milyen gyakran élik át és fejezik ki a személyek az affektusokat s hogy ezek az eltérések megragadhatók-e a novellákban a különböző azok megemlítésének relatív gyakorisága segítségével. A személyiség-leírásoktól elkülönítve kezeljük a két novellasorozatban talált affektív kifejezéseket – abból a feltételezésből kiindulva, hogy az affektív kifejezések a személyek átmenebb élményeit tükrözik, míg a személyiség-leírások tartósabb jellemzőiket.

Módszerek

Az Oxfordi Konkordancia Programot (HOCKEY és MARRIOTT, 1982) használtuk arra, hogy teljes szólistát kapjunk a két szövegmintá halmaz mindegyikében. Ez a program gyakoriságuk szerint rendezi a szöveg szavait. Minden adott gyakoriságú csoporton belül alfabetikus sorrendezést használ. Az 1. ábra illusztrálja a program eredményét a magyar minta szólistájának egy oldalát mutatva be. A magyar és az amerikai mintában 21 981, illetve 23 962 szó volt. Az egymástól eltérő szavak, vagyis a szókinca mérete 4 001 és 4 129 volt a két mintában.

URNS	2	ACCOSTED	1	APPEARANCES	1
TWEET	2	ACCURATE	1	APPETIZING	1
TWICE	2	ACHED	1	APPRECIATE	1
UNABLE	2	ACHIEVED	1	APPRECIATED	1
UNDERNEATH	2	ACHING	1	APRIL	1
UNIT	2	ACRID	1	ARDOR	1
UNKNOWN	2	ACROBATICS	1	ARMCHAIR	1
UNSUSPECTING	2	ACROBATS	1	ARRANGED	1
USELESS	2	ACT	1	ARRANGING	1
USUAL	2	ACTUATED	1	ARRESTED	1
VENT	2	ADD	1	ART	1
VICARS	2	ADJUDGED	1	ARTICULATING	1
VIENNA	2	ADMITTED	1	ARTIST	1
VISITED	2	ADOPTED	1	ASSAILED	1
WAKE	2	ADVANCE	1	ASSISTANCE	1
WALK	2	ADVENTURERS	1	ASSUME	1
WANDERED	2	ADVICE	1	ASTRIDE	1
WANDERING	2	ADVISED	1	ASYLUM	1
WARD	2	AFFAIR	1	ATE	1
WARMTH	2	AFFORD	1	ATMOSPHERE	1
WARRIORS	2	AFLAME	1	ATMOSPHERIC	1
WARTIME	2	AFORE	1	ATTACHED	1
WATCH	2	AFTERWARDS	1	ATTACKS	1
WATERS	2	AGITATION	1	ATTEMPT	1
WEEK	2	AGRICOLA	1	ATTENTIVELY	1
WEEKS	2	AIMLESS	1	ATTIC	1
WEIGHT	2	ALDERMEN	1	ATTRACTED	1
WHATSOEVER	2	ALLEYS	1	AUSTRIANS	1
WHENEVER	2	ALLOW	1	AUTHORITIES	1
WHIP	2	ALLOWED	1	AVAIL	1
WIDE	2	ALONGSIDE	1	AVOIDED	1
WILLING	2	ALTOGETHER	1	AWAITING	1
WINDOW	2	AMAZEMENT	1	AWAKENED	1
WINGS	2	AMBITION	1	AWKWARDLY	1
WISDOM	2	AMBULANCE	1	AXE	1
WISH	2	AMBUSH	1	B	1
WIVES	2	AMIABILITY	1	BACHELOR	1
WOE	2	AMIDST	1	BACKSTAIRS	1
WOMEN	2	AMUSE	1	BADE	1
WORE	2	AMUSEMENT	1	BADLY	1
WORKERS	2	ANDRASSY	1	BAG	1
WORRIED	2	ANGELS	1	BAKED	1
WORSE	2	ANGRILY	1	BALD	1
WRIST	2	ANIMAL	1	BALES	1
YELLING	2	ANNA	1	BALL	1
YESTERDAY	2	ANNOUNCED	1	BAND	1
YIELD	2	ANNOY	1	BANDAGED	1
YOUTH	2	ANNOYED	1	BANDS	1
ABANDONED	1	ANOTHERS	1	BANG	1
ABILITY	1	ANSWERING	1	BANGED	1
ABOMINATIONS	1	ANTS	1	BANGING	1

1. ábra

Mintalap az OXFORD Konkordancia Program által a magyar minta összes szavára készített listából. (A szavak mögötti számok a használati gyakoriságot jelzik a magyar mintában.) A megjelölt szavak a mintalapon azok, melyeket két megítélő olyannak tartott, amelyek a hős átélte érzelmekre utalhatnak.

Két megítélő (C. Joseph és S. Rosenberg) egymástól függetlenül *lehetséges* személyiség kifejezéseket és *lehetséges* érzelmi kifejezéseket választottak ki az amerikai és magyar szöszedetből. Szelekciójuk alapján négy listát készítettek: 1. Magyar személyiségvonás jellegű kifejezések. 2. Amerikai személyiségvonás jellegű kifejezések. 3. Magyar érzelem jellegű kifejezések. 4. Amerikai érzelmi jellegű kifejezések.

Mivel a listában a személyiségvonás jellegű kifejezések a történet egy jellemének valamely személyiségvonására utalhat, de lehet az is, hogy nem, vissza kellett térnünk a szöveghez, hogy megnézzük, hogyan is használták ott a kifejezést. Hasonló módon, egy érzelem jellegű kifejezés az adott esetben az egyik szereplő által átélt érzelemre utal, vagy sem. Így például az amerikai novellákban a *szánalmas* (miserable) szó négyszer szerepelt: a szövegekből kiderült, hogy egyszer személyiségvonásra utalt, egyszer az egyik szereplő által megélt affektusra, míg a további két esetben egyikre sem. Mint már említett, a személyiség és az affektusok közötti megkülönböztetés azon alapult, hogy a kifejezés viszonylag tartós pszichológiai jellegzetességre utal-e (személyiség), vagy egy átmeneti élményre (affektus).

Annak érdekében, hogy meg tudjuk vizsgálni azt a szöveget, melyben a kiválasztott kifejezések megjelentek, és hogy így meg tudjuk ítélni az egyes kifejezések által jelölt dolgokat, a Konkordancia Program egy további lehetőségét használtuk ki. Ez a lehetőség mindegyik, a program által kiválasztott szóhoz megadja azt a szövegsort, melyben a szó előfordult. A 2. ábra mutat egy példát erre a változatra.

Az egyik megítélő (C. Joseph) ennek a listának mindegyik sorát átnézte s eldöntötte, hogy az egyes kifejezések egy szereplő személyiségvonására utalnak-e, affektusára vagy egyikre sem. Ennek eredményeképpen a magyar szövegben 75 személyiség kifejezés (61 különböző), az amerikaiban pedig 56 (36 különböző) került elő. Az affektusoknál a megfelelő eredmény 355 (174 különböző) és 286 (131 különböző) volt.

Az affektusok szókincsét tekintve a két minta közti átfedés meglehetősen nagy volt (27% közös szókincs) szemben a személyiségre vonatkozó szókinccsel (4% közös szókincs). Laboratóriumi kutatások során is kiderült, hogy az emberek érzelem-leíró szókincsre egyöntetűbb személyiség leíró szókincsükhöz képest (ROSENBERG, 1977).

Eredmények és megbeszélés

A személyiség kifejezések elemzése

Az 1. táblázat mutatja az amerikai és magyar szövegmintákból kiemelt személyiségvonás neveket. Meglepő s váratlan eredmény az, hogy mindkét mintában mennyire kevés a személyiségvonást jelölő szó. A magyar és amerikai minta együttesen 45 000 szó fölötti szöveg hosszúságot ad ki, ami kb. 1/3-a a korábban hasonló módszerrel vizsgált két irodalmi szövegnek, vagyis Dreiser 15 novellájának és Wolfe regényesített önéletrajzának. A Dreiser-szövegben 6761 személyiségvonásra utaló kifejezést találtunk, a Wolfe-szövegben pedig 5410-et. Itt viszont a két összesített minta is csak 131 személyiség vonást adott. A jelen vizsgálatban alkalmazott kiválasztási módszer — a számítógépes konkordancia keresés — kicsit eltér a Dreiser és Wolfe szövegeknél a személyiségvonást leíró kifejezések feltárására használt eljárástól. Abban az esetben egy olvasó választot-

1137	HAD HER CONFIDENCE IN THE MOST	DELICATE 1 DELICATE AND VITAL MATTERS HE ALONE DELICIOUS 1
1679		DELICIOUS HER HAIR WAS LONG AND LUSTROUS BLACK AND HER DELIGHT 2
364		SMILE OF PEACE AND <i>DELIGHT</i> UPON HIS LIPS HIS BODY HIS OLD HAT WAS
949		<i>DELIGHT</i> OF A MISER HOW PRETTILY IT SMILES HE SAID DELIGHTFUL 1
358	PRESENTED HER A	DELIGHTFUL EPITOME OF THEIR QUONDAM YOUTH HE GAVE DELIRIOUS 1
545	SWANSON OR TOMMY MEIGHAN AND THEY THINK YOU ARE	DELIRIOUS DID YOU SEE DESERTED 2
57	HE STOPPED AND AFTER LOOKING UP AND DOWN THE	DESERTED STREET TURNED
1101	BUILDING LOOKS COMPLETELY	DESERTED NEVERTHELESS ON THE SECOND FLOOR DESIRE 3
37		<i>DESIRE</i> TO PEEP AND WENT BACK TO HIS OWN HOUSE PRAISING
76	WALKED IN THE STREETS GRIEF HOPE AND	<i>DESIRE</i> FOUGHT WITHIN HER BEHIND A
1953	LOOK RATHER BOYISH AND AS OUR MOTHER SHOWED	<i>NO DESIRE</i> TO TAKE DESPERATELY 2
888		WHO HAD SAID <i>DESPERATELY</i> I WOULD LIKE TO SEE CALIFORNIA ONCE BEFORE I
1310	HELD HER HANDS OUT	<i>DESPERATELY</i> AS THE VILLAGERS MOVED IN ON HER IT IS DETESTED 1
2078	ABOUT BEING CAUGHT AT IT WAS THAT HE	<i>DETESTED</i> DISAPPOINTED 1
903		OF STORES AND WAS <i>DISAPPOINTED</i> WITH HIS APPEARANCE HE SEEMED NOT AT ALL DISAPPROVING 1
1834		<i>DISAPPROVING</i> THIS DID NOT REALLY MEAN SHE DISLIKED CON- NIE AND

2. ábra

Mintalap az Oxford Konkordancia Program készítette listából, amely azt mutatja, hogy milyen összefüggésben jelentek meg a lehetséges érzelmi vagy személyiség terminusok. A példa az amerikai szövegből származik. Az aláhúzott előfordulások azok, melyeket ténylegesen egy személy átélte érzelemre utalnak. (A bal oldali szám a sor száma a szövegben.)

Megjegyzés: A 4 vagy annál kisebb gyakoriságú kategóriákat a szövegben bemutatott khi-négyzetek számításához összevontuk más hasonló kategóriákkal. A következő kombinációk jöttek így létre: kényelmes, biztonságos és nyílt – bizalom, szeret, kedves és tekintély – csodálat, unalom és önlebecslő érzések, undor és utálat, gyűlölet és tisztelet hiány, kizsákmányoltság és félelem. E révén egy 29x19-es táblát kaptunk a khi-négyzet számításához.

ta ki az elbeszélésből a személyiséget leíró kifejezéseket, s lehet, hogy ez több kifejezést eredményezett, mint a konkordancia elemzés megítélése. Ezzel együtt a személyiségvonások ritkasága a novellákban azt sugallja, hogy ez a műfaj (vagy azok a kritériumok, melyek segítségével eredetileg kiválasztották a magyar és amerikai novellákat) eltér Wolfe és Dreiser mintájától. Mind Wolfe, mind Dreiser kiterjedten használják a személyiségleírást, míg az itt kiválasztott magyar és amerikai novellák inkább a Hemingway hagyományt képviselik azzal, hogy a cselekményt és a cselekvést hangsúlyozzák, szemben a személyiségleírással.

1. táblázat

**Személyiségvonás nevek a két mintában megjelenési gyakoriságukkal,
értékelő tónusuk szerint csoportosítva**

AMERIKAI MINTA

Pozitív kifejezések

	<i>Gyak.</i>		<i>Gyak.</i>	<i>Gyak.</i>
anyai	1	ézelmes	1	
bátor	1	figyelmes	1	kedves 1
büszke	2	gyönyörű	2	szenvedélyes 2
erős	2	jó	6	szerény 1
		jószívű	1	
éber	2	kacagó	1	vonzó 1
édes	3			

Negatív kifejezések

	<i>Gyak.</i>		<i>Gyak.</i>	<i>Gyak.</i>
beteg	3	hideg	3	óvatos 1
dühös	1			szánalmas 1
együgyű	2	ideges	2	szürke 1
elidegenedett	1	közönséges	1	veszekedős 1
félős	1	letört	1	zavart 1
furcsa	2			
gyenge	1	magányos	1	

Egyéb

	<i>Gyak.</i>		<i>Gyak.</i>	<i>Gyak.</i>
eszélős	1	hatalmas	1	komikus 2

MAGYAR MINTA

Pozitív kifejezések

	<i>Gyak.</i>		<i>Gyak.</i>		<i>Gyak.</i>
ambiciózus	1			okos	1
bájos	2	irigylésreméltó	1	önzetlen	1
becsületes	1	jó	1	ügyes	6
energikus	1	józan	1	szorgalmas	1
gyanútlan	1	kedves	1	szeretetre méltó	1
higgadt	1	megvesztegethetetlen	1	tekintélyes	1
		méltó	1	válogató	1
hozzaértő	1	nyájas	2		
hűség					

Negatív kifejezések

	<i>Gyak.</i>		<i>Gyak.</i>		<i>Gyak.</i>
bolond	1	igaztalan	1	szemtelen	1
				szerencsétlen	1
durva	1	komoly	1	szívtelen	2
dühös	5	komor	1	rohadt	1
				tehetetlen	1
elszegényedett	1	közömbös	1	tehetségtelen	1
		lekicsinylő	1		
felelőtlen	1	ostoba	2	törékeny	1
fondorlatos	1		1		
gondatlan	1	óvatos	1	unalmas	1
gonosz	1			undorító	1
gyáva	1			védtelen	1
habozó	1	őrült	1	zilált	1
hideg	1	őrült	1		
hűtlen	1	szánalmas	2		
		tartózkodó	1		

Egyéb

	<i>Gyak.</i>		<i>Gyak.</i>		<i>Gyak.</i>
főlényes	1	önfejű	1	szigorú	1
higgadt	1				

Az 1. táblázatban felsorolt személyiségvonások áttekintése azonban azt sugallja, hogy a két minta között vannak bizonyos eltérések. Az amerikai mintában a személyiségvonások elsősorban társas-érzelmi területekre utalnak, míg a magyar mintában a személyiségvonások az önfegyelmet, a kompetenciát és a teljesítményt hangsúlyozzák. A személyiség leíró kifejezések osztályozására több tartalmi kategóriarendszert javasoltak és használtak mind ez ideig (például BEACH és WERTHEIMER, 1961; GORDON, 1968; KIM és ROSENBERG, 1980; KUUSINEN, 1969; LANDFIELD, 1971; ROSEN-

BERG. 1977). Ezek a rendszerek magukba foglalják a társas-érzelmi, az önfegyelmel, a kompetenciával és a teljesítménnyel kapcsolatos kategóriákat, melyekben úgy tűnik, a két minta eltér. Számos egyéb kategóriát is tartalmaznak azonban. Ennek következtében jelen vizsgálatunkban e kategóriarendszerek bármelyikének használatával az lenne a probléma, hogy a személyiségvonás kifejezések alacsony száma miatt a kategóriákba alig lenne mit besorolni. Ez a szétszóródás nem teszi lehetővé azt, hogy a vonások különböző kategóriákban való megoszlását statisztikai próbákkal vizsgáljuk a két mintában, s ezért nincs módunk az amerikai és magyar mintákban az 1. táblázatban látható személyiség leírások eltéréseinek igazolására.

Ha ugyanezekből a novellákból új szövegmintákat vennénk (vagy robusztusabb próbaként más amerikai és magyar irodalmi anyagokból) és összekötnénk egy olyan kategóriarendszerrel, melyet egyértelműen jelen vizsgálat eredményei inspirálnának, az értékes eljárás lenne az 1. táblázatban megfigyelt különbségek megbízhatóságának ellenőrzésére. Ez az elrendezés megoldaná az utólagos megfigyelések problémáját, s nem szükségszerűen jelentene gondot benne az, hogy viszonylag kevés a személyiségre utaló kifejezés.

Jelen vizsgálatunk eredményei bármennyire előzetes jellegűek is, mindenesetre összhangban vannak azokkal, melyeket konferenciánkon a két másik személyiséggel foglalkozó vizsgálat mutatott be (LEIGH és HELSON, 1986; MARTINDALE és KEELEY, 1986). Mindkét vizsgálat megközelítése meglehetősen eltért az enyémtől a kölcsönös konvergencia azonban igazolja mind az ő eljárásukat, mind az enyémet. Martindale és Keeley vizsgálatában a novellák tartalomelemzésére a Harvard Pszichoszociológiai Szótárt használták. Azt találták, hogy az amerikai novellák kevésbé teljesítményorientáltak, mint a magyarok. Leigh és Helson vizsgálatában a novellák megítélését néhány társas interakciós dimenzió mentén faktoranalizálták. A magyar és az amerikai novellák két faktorban tértek el szignifikánsan egymástól: (1) versengő, egyenlőtlen és kisebb mértékben feladatorientált, szembeállítva az amerikai mintában, együttműködő, egyenlő és kisebb mértékben társas-érzelmi; (2) társas-érzelmi szembeállítás. A magyar novellák magas pontszámot értek el az első faktorban, alacsonyat a másodikban.

Általánosabban fogalmazva, az amerikai novellákban talált társas-érzelmi hangsúly összhangban van azokkal a laboratóriumi eredményekkel, amelyek úgy születtek, hogy amerikai egyetemistáknak nyílt végű kérdőívet kitöltve kell olyan embereket leírniuk, akiket ismernek (ROSENBERG és SEDLAK, 1972). Bár a leírásokban gyakran megjelenik a kompetencia és a teljesítmény (például intelligens, szorgalmas ambiciózus), a kifejezések jó része társas-érzelmi vonásokra és személyközi integritásra utal (például barátságos, segítőkész, becsületes, kedves). Az irodalmi szövegek és a laboratóriumi vizsgálat során készült személyiség leírások további összehasonlítása is hasznos lenne annak érdekében, hogy megalapozzuk ennek a lehetséges eltérésnek a megbízhatóságát, mielőtt komolyabban kezdenénk el értelmezni forrásukat a két kultúrában.

Végül egy *a priori* összehasonlítást is végeztünk, mikor is a személyiségkifejezéseket besoroltuk a pozitív (kívánatos), a negatív (nem kívánatos) vagy „egyéb” csoportba. Az utóbbiba akkor, amikor a kifejezés értékelő jellege nem volt világos. Az 1. táblázat a kifejezéseket csoportba sorolásuknak megfelelően mutatja a két kultúrában.

A két kultúra összehasonlításában az osztályba sorolást felhasználva 2,22 értékű khinégyszetet kaptunk (szabadságfok 2), mely statisztikailag nem szignifikáns.

Ezen belül azonban érdemes összehasonlítani a két mintát. Meglepő különbségek vannak a negatív személyiségvonások kifejezőmódjában. A magyar mintában a negatív vonások kb. 1/3-a egy pozitív tulajdonság hiányában vagy tagadásában fejeződik ki (a *-len* fosztóképzővel, javarészt). Az amerikai példában nincs ilyen különbség. A jelenlegi osztályozási rendszerek nem vették volna észre ezt az eltérést.² Ismét arra lenne szükség, hogy vagy ugyanezekből a novellákból vagy más szövegekből új mintát merítsünk, és ezzel igazoljuk ennek az utólagos megfigyelésnek a megbízhatóságát. A lehetséges eltérés nyelvi és kulturális értelmezéséhez is jobb várni, míg kiderül, hogy érvényes-e az eltérés egy új irodalmi szöveganyagnál.

Az affektív kifejezések elemzése

A két megítélő a 641 (355 + 286) affektív kifejezést egy TOMKINS (1963) által inspirált kategóriarendszert használva sorolta be. Ezt az elsődleges affektusokra vonatkozó osztályozási rendszert később ROSENBERG (1977) finomította tovább az interperszonális érzelmek laboratóriumi leírásánál kapott affektus kifejezések elemzésével. A kifejezések 63%-ában egyetértett a két megítélő. Az eltérő besorolásokat megbeszélték. Számos eltérés feloldódott, amikor visszatértek a szövegrészhez megnézték, hogyan is használta az író a kifejezést. Más eltéréseket úgy oldottak fel, hogy eltöprengtek az osztályozási rendszer bizonyos kategóriáinak meghatározásán.

A 2. táblázat összegzi a magyar és amerikai minta affektív kifejezéseit. Egyazon kifejezés a nyelvtani változatait egybesoroltuk. Így például a 2. táblázatban a *vidám*, *vidámult* és *vidáman* együtt szerepel a *vidám* alatt.

A 3. táblázat az affektív kategóriák összefoglaló táblája. A két mintát összevető χ^2 értéke 24,54-os, ez 18-as szabadságfok mellett nem szignifikáns 0,05 szignifikancia szinten. A két minta legjobban az önfokozó érzésekben, a csalódásban, frusztrációban és a szégyenérzetben tért el. Az amerikai mintában viszonylag több az önfokozó érzés és a szégyenérzet, míg a magyar mintában több a csalódottság, a frusztráció. Az „elsődleges affektusokban” (TOMKINS, 1963), mint amilyen a meglepetés, a boldogság, az érdeklődés, a düh, a félelem, a szomorúság, nincsenek világos eltérések.

Az, hogy a magyar és amerikai mintákat alig sikerül elkülönítenünk talán annak tudható be, hogy a szereplők érzéseiről és érzelmeiről a novellákban leírt személyközi viszonyok és eseményeken keresztül közvetve, és leírás útján is érvényesül az olvasó. Ha a közvetett és a közvetlen leírásban megjelenő affektusok hasonlítanak egymásra, akkor a szövegterjedelem növelése elősegítheti, hogy statisztikailag feltárjuk az affektusok nyílt leírásában megjelenő kultúráközi különbségeket.

A magyar és amerikai minták közötti affektusokban talált marginális különbségek éles ellentétben vannak az ideografikus összehasonlításoknál talált eltérésekkel; itt két személy közt is óriási különbségek vannak az affektív élmények mintázatában

² Köszönettel tartozom Halász Lászlónak, hogy felhívta a figyelmemet a különbségre a negatív vonások kifejezésében.

**Az érzelmi kifejezések osztályozása és gyakoriságuk
a magyar és az amerikai mintában**

Kategória: MEGHÖKKENÉS

	Magy.	Amer.		Magy.	Amer.
csodálkozik	3	1	megdöbbsent	0	2
meghökken	1	0	meglepett	6	1

Kategória: KÉNYELMES, BIZTONSÁGOS

	Magy.	Amer.		Magy.	Amer.
békés	1	2	kényelmes	0	2
bizonyos	1	0	kétségtelen	1	0
biztonságos	0	2	kielégített	2	1
biztos	1	6	meggyőződött	2	0
elengedett	1	0	megszokott	2	0
elégedett	1	0	nem habozik	1	0
felbátorított	1	0	nyugodt	1	1
kedves	0	2	reményteli	0	1

Kategória: BOLDOG

	Magy.	Amer.		Magy.	Amer.
			jókedv	0	1
boldog	3	4	nevetés	10	12
derűs	1	0	öröm	1	2
extázis	1	0	örvend	7	1
élvezet	1	1	ragyogó	1	0
gyönyör	3	4	újjongó	0	1
mosoly	5	7			
vidámság	4	4			

Kategória: LELKESEDÉS, ÉRDEKLŐDÉS

	Magy.	Amer.		Magy.	Amer.
			lángoló	1	1
			lelkes	1	1
buzgalom	0	1	mohó	0	1
csábítás	0	3	szenvedély	2	0
elbűvölt	2	0	tudatos	1	0
érdeklődő	3	2			
izgatott	4	3	vád	0	2
lenyűgözött	0	1	vágyakozás	1	0
túlfútott	1	0			

(2. táblázat) (folytatása)

Kategória: KEDVEL, KEDVES

	Magy.	Amer.		Magy.	Amer.
bátorító	1	0	melegség	1	0
			szerető	0	10
kedvelt	1	1	szimpátia	0	1
kedves	2	0	terhes	1	0
kell	0	1	vonzó	1	0
kívánság	3	3			
törődő	1	0			

Kategória: SZERETET, GONDOSKODÁS

	Magy.	Amer.		Magy.	Amer.
			lelkesedés	1	0
csokolás	3	5	megértés	5	8
dédelgetett	1	0	odaadás	1	0
kívánt	14	0	szerepet	4	5
lány	2	0			

Kategória: NYÍLT, BIZALOM

	Magy.	Amer.		Magy.	Amer.
bizalom	2	1	gyanútlan	1	1

Kategória: TEKINTÉLY, TISZTELET

	Magy.	Amer.		Magy.	Amer.
elismerő	0	1	tekintély	5	0

Kategória: ÖN-FOKOZÓ ÉRZÉSEK

	Magy.	Amer.		Magy.	Amer.
bátorság	3	2	magabiztos	3	0
büszke	1	5	merész	1	0
erős	0	1	nem fél	1	0
gáncs nélküli	0	1	remény	0	6
győzedelmes	1	0	vágyakozó	1	0
kípihent	0	1			

Kategória: DÜH KIÉLÉS

	Magy.	Amer.		Magy.	Amer.
bosszúszomjas	0	1	rámenős	1	0
elátkozott	1	1	szitkozódó	2	0
erőszakos	1	0	támadó	0	1
izgatott	2	1			
kegyetlen	0	1	tiltakozó	0	1

(Kategória: Düh kiélés)

	Magy.	Amer.		Magy.	Amer.
			türelmetlen	2	0
méltatlankodik	2	0	vádló	2	2
neheztel	0	2	verekedős	0	2

Kategória: DÜH

	Magy.	Amer.		Magy.	Amer.
bosszús	3	0	keserű	2	1
düh	3	5	megbántott	2	0
dühöngés	1	1	megvető	0	1
haragos	1	0	mogorva	1	0
dühroham	2	0	szeszélyes	0	1
elátkozott	1	0	vad	0	2
felingerlés	0	2	zaklatás	0	1
tombolás	1	0			

Kategória: UNATKOZÓ

	Magy.	Amer.		Magy.	Amer.
céltalan	1	0	visszafogott	0	1
élettelen	0	1	zsibbadt	0	1
unatkozó	1	1			

Kategória: ZÁRKÓZOTT, GYANAKVÓ

	Magy.	Amer.		Magy.	Amer.
bizalmatlan	2	0	kényszerítő	2	1
féltékeny	0	2	kérdő	0	1
gyanakvó	0	1	kritikus	0	2
hideg	1	0	óvatos	1	0
kelletlen	1	0			

Kategória: ZAVART

	Magy.	Amer.		Magy.	Amer.
eltévelyedett	0	1	fejvesztett	0	3
kétely	1	0	nem tiszta	1	0
megdöbben	2	0	szétesett	0	1
meghökken	2	0	zavaros	4	0

Kategória: CSALÓDOTT, FRUSZTRÁLT

	Magy.	Amer.		Magy.	Amer.
csalódott	2	1	hiába	5	0
fájdalom	7	3	megbán	2	1

(2. táblázat) (folytatása)

Kategória: UNDOR

	Magy.	Amer.
hányinger	1	1

Kategória: UTÁLAT, GYŰLÖLET

	Magy.	Amer.		Magy.	Amer.
dölyfös	0	1	megvetett	3	0
gyűlölt	2	2	nem értékel	1	0
visszautasít	0	1	utált	0	1

Kategória: KIZSÁKMÁNYOLT

	Magy.	Amer.		Magy.	Amer.
átvert	1	0	becsapott	1	1

Kategória: FÉLELEM

	Magy.	Amer.		Magy.	Amer.
aggódó	3	3	borzalom	1	0
félelem	4	3	megfenyeget	1	0
ideges	0	6	reszkető	6	3
ijedt	3	3	rémült	2	0
izgatott	3	0	riadt	2	0
megfojtott	1	0	szorong	1	1
reménytelen	1	2	terror	1	2
rettenetes	1	1			

Kategória: TEKINTÉLYHIÁNY

	Magy.	Amer.
helytelenítő	1	1

Kategória: SZOMORÚSÁG

	Magy.	Amer.		Magy.	Amer.
bánat	2	0	bús	0	1
boldogtalan	1	0	gyász	1	0
borongó	1	0	jajveszékelés	3	8
bűnbánat	1	0	letört	2	0
egyedül	0	1	magányos	1	7
elfeledett	1	0	megbántott	0	2
epekedő	2	0	melankólia	1	0
fájdalom	1	2	nyomorúság	3	2
kétségbeesés	1	0	nyögés	1	0
kimerült	1	2	síró	0	4
kínzó	1	0	sóvárgó	5	0
komoly	0	1	szánalom	0	2

(2. táblázat) (folytatása)

Kategória: SZOMORÚSÁG

	Magy.	Amer.		Magy.	Amer.
komor	0	1	szenvedés	4	3
kotló	1	0	szomorú	9	10
könnyes	6	2	tragédia	1	0
lehangolt	0	1	üvöltő	1	1
nyöhhörgés	1	0	vágyakozó	1	0
zord	0	3	zokogás	3	1

Kategória: ÖN-KICSINYÍTŐ ÉRZÉSEK

	Magy.	Amer.
szende	2	0

Kategória: SZÉGYEN

	Magy.	Amer.		Magy.	Amer.
elpirult	0	2	szégyenlős	1	0
megszégyenült	3	2	zavart	0	5

Kategória: KÉNYELMETLEN, BIZONYTALAN

	Magy.	Amer.		Magy.	Amer.
bosszúság	1	1	kielégületlenség	2	0
elégedetlenség	1	0	nehézkés	1	0
feszült	1	0	nyomorgó	0	1
gondterhelt	0	2	nyugtalan	0	2
habozó	1	0	zaklatott	0	1

Kategória: EGYÉB

	Magy.	Amer.		Magy.	Amer.
álmatlan	0	1	komoly	1	0
álmodó	3	0	legyengült	1	0
álmos	1	0	magával ragadt	1	0
bágyadt	1	0	megérintett	1	0
beteg	0	3	megfontolt	1	0
dühödt	0	1	megperzselt	2	0
éhes	4	1	nehéz	1	0
fáradt	1	0	rossz (effektus)	0	1
forró	2	0	szentimentális	1	0
hideg	4	0	szédítő	3	0
kiéhezett	1	1	szigorúság	1	0
kimerült	2	0	szükséges	0	1
			vad (nem lelkes)	0	1
váratlan	0	1	várt	2	0

Összefüggések a különböző érzelmi kategóriákban

Pozitív érzelmi kategóriák					
	Magy.	Amer.		Magy.	Amer.
meghökkenés	10	4	szeretet, gondoskodás	31	18
kényelmes biztonságos	15	17	nyílt, bizalom	3	2
boldog	37	37	tekintély, tisztelet	5	1
lelkesezés, izgalom	16	15	ön-fokozó érzések	11	16
kedvel, kedves	12	16			
Negatív érzelmi kategóriák					
	Magy.	Amer.		Magy.	Amer.
düh-kiélés	13	12	kizsákmányolt	2	1
düh	17	14	félelem	35	24
unatkozó	2	4	tekintély hiány	1	1
zárkózott, gyanakvó	7	7	szomorúság	57	54
zavart	10	5	ön-kicsinyítő érzések	2	0
csalódott, frusztrált	16	5	szégyen	4	9
undor	1	1	kényelmetlen, bizonyta-		
utálat, gyűlölet	6	5	lan	7	7
Egyéb					
	Magy.	Amer.			
besorolatlan	35	11			

(KINGSLEY, 1977). Azt várnánk tehát, hogy az egyes szerzők nagyon eltérő affektus tartalmakat mutassanak. Az irodalmi művek kultúrközi összevetése a kulturális eltérések feltárására irányul úgy, hogy egy kultúrán belül „kiátlagoljuk” a szerzők közti különbséget.

Khi-négyzet próba segítségével megnéztük azt is, vajon különbözően oszlanak-e meg a pozitív és negatív érzelmek a két mintában. Ebben a próbában kihagytuk a „Más” kategóriákat. Az így kapott khi-négyzet értéke 0,26, ami statisztikailag nyilvánvalóan nem szignifikáns.

Összefoglalás és következtetések

Magyar és amerikai novellákban összehasonlítottuk a szereplőknek tulajdonított személyiségvonásokat, valamint az érzéseket és érzelmeket. Az Oxfordi Konkordancia Programot használtuk fel a novellákból vett mintákban a személyiség és az affektív kifejezések azonosítására.

Mivel a két mintában a személyiségre utaló kifejezések viszonylag nagyon ritkák,

a két minta összehasonlítására nem tudunk statisztikai próbát alkalmazni. A kifejezések áttekintése azonban azt sugallja, hogy az amerikai mintában a személyiség-kifejezések elsősorban a társas-érzelmi területre vonatkoznak, míg a magyar mintában az önfegyelmet, a kompetenciát és a teljesítményt hangsúlyozzák. Az is kiderült, hogy a magyar mintában a negatív (nem kívánatos) kifejezések egy harmada valamilyen pozitív vonás hiányával vagy tagadásával fogalmazódik meg, míg az amerikai mintában szinte teljesen hiányzott ez a kifejezőmód. Itt utólagos megfigyelésekről van szó s ahhoz, hogy a megfigyelt különbségek statisztikai megbízhatóságát igazoljuk, más magyar és amerikai irodalmi mintákból vagy ugyanezen novellák más szövegrészeiből lenne szükségünk újabb mintavételre.

Az affektusban a két minta eltérése statisztikailag marginális volt. A 18 affektus kategóriában, melyben összehasonlítottam a két mintát, az én-felfokozó érzésekben, a csalódottságban, frusztráltságban és a szégyenben voltak különbségek. Az amerikai mintában többször jelenik meg az én-felfokozás és a szégyen, míg a magyar mintában a csalódottság és a frusztráció. A jelen vizsgálatunkban alkalmazottnál nagyobb irodalmi mintavétel igazolhatná valóság-e ezek a különbségek.

Végül, a jelen vizsgálatban alkalmazott módszer nemcsak megfelel annak a módszertani előírásnak, hogy explicit és megismételhető, hanem egyben ígéretes eljárásnak is tűnik a kultúrák közötti lehetséges személyiségbeli és affektív különbségek vizsgálata.

(Pléh Csaba fordítása)

Irodalom

- ALLPORT, G. W., 1942, *The Use of Personal Documents in Psychological Science*, New York, Social Science Research Council.
- BALDWIN, J. M., 1987, *Social and Ethical Interpretations in Mental Development*, New York, Macmillan.
- BEACH, L. és WERTHEIMER, M., 1961, A Free-Response Approach to the Study of Person Cognition, *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 62, 367–374.
- COOLEY, C. H., 1902, *Human Nature and the Social Order*, New York, Scribners.
- DARNTON, R., 1984, *The Great Cat Massacre*, New York, Basic Books.
- DREISER, T., 1929, *A Gallery of Women*, New York, Liveright.
- GORDON, C., 1968, Self-Conceptions, Configurations of Content. In: GORDON and GORDON (eds), 1968, 115–136.
- HALL, C. S. és LIND, R. E., 1970, *Dreams, Life and Literature: A Study of Franz Kafka*, Chapel Hill, N.C. University of North Carolina Press.
- HOCKEY, S. and MARRIOTT, I., 1982, *Oxford Concordance Program, Version 1.0.*, Oxford, England, Oxford University Computing Service.
- KELLY, G. A., 1955, *The Psychology of Personal Constructs*, New York, Norton.
- KIM, M. P. and ROSENBERG, S., 1980, Comparison of Two Structural Models of Implicit Personality Theory, *Journal of Personality and Social Psychology*, 38, 375–389.

- KINGSLEY, S. J., 1977, *Implicit Self Theory*, Doctoral dissertation, Rutgers University.
- KUUSINEN, J., 1969, Affective and Denotative Structures of Personality Ratings, *Journal of Personality and Social Psychology*, 12, 181–188.
- LANDFIELD, A. W., 1971, *Personal Construct Systems in Psychotherapy*, Chicago, Rand McNally.
- LEIGH, J. és HELSON, R. M., 1986, A pszichológiai irányulás és a társas interakciók mintázata magyar és amerikai novellákban, *Pszichológia*, 6, 511–532.
- LINDAUER, M. S., 1974, *The Psychological Study of Literature*, Chicago, Nelson-Hall.
- MARTINDALE, C. és KEELEY, A., 1986, Huszadik századi magyar és amerikai novellák tartalmi trendjeiről, *Pszichológia*, 6, 489–510.
- MCCURDY, H. G., 1949, Literature as a Resource in Personality Study: Theory and Methods, *Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 8, 42–46.
- MCCURDY, H. G., 1961, *The Personal World* New York, Harcourt, Brace and World.
- MEAD, G. H., 1973, *A pszichikum, az én és a társadalom*, Gondolat, Budapest.
- ROSENBERG, S., 1977, New Approaches to the Analysis of Personal Constructs in Person Perception, In: LEVINE, D. (ed.), *Nebraska Symposium on Motivation*, Nebraska University Press, 174–242.
- ROSENBERG, S., 1985, A Study in Personality and Identity Development: An Analysis of Thomas Wolfe's *Look Homeward, Angel*, unpublished manuscript.
- ROSENBERG, S. and JONES, R. A., 1972, A Method for Investigating and Representing a Person's Implicit Personality Theory: Theodore Dreiser's View of People, *Journal of Personality and Social Psychology*, 22, 372–386.
- ROSENBERG, S. and SEDLAK, A., 1972, Structural Representations of Perceived Personality Trait Relationships, In: ROMNEY, SHEPARD and NERLOVE (eds), (1972, 133–162).
- RUNYAN, W. McK., 1984, *Life Histories and Psychobiography*. New York, Oxford University Press.
- SEARS, R. R., LAPIDUS, D. and COZZENS, C., 1978, Content Analysis of Mark Twain's Novels and Letters as a Biographical Method, *Poetics*, 7, 155–175.
- SULLIVAN, H. S., 1953, *The Interpersonal Theory of Psychiatry*, New York, Norton.
- TOMKINS, S., 1963, *Affect Imagery Consciousness*, New York, Springer.
- WHITE, R. K., 1947, Black Boy: A Value-Analysis, *Journal of Abnormal Social Psychology*, 42, 440–461.
- WOLFE, T., 1929, *Look Homeward, Angel*, New York, Scribners.

SEYMOUR ROSENBERG

PERSONALITY AND AFFECT: A QUANTITATIVE APPROACH AND COMPARISON

The question in the present study is whether cross-cultural comparisons of imaginative literature can be also used to discern culturally shared aspects of personality. An essential caveat of the methodology is that the personality vocabulary of the authors, themselves, provide the data for analysis. Thus, all the terms and phrases in the work, that refer to relatively enduring personality characteristics of any of the characters are selected as the element for analysis.

In the present study the personality traits ascribed to characters in the Hungarian short stories are compared with those ascribed to the characters in the American stories. Also compared are the feelings and emotions experienced by the characters. The systematic extraction and analysis of affect terms in literary materials is a new feature within this general approach. The affect terms found in the two sets of short stories are analyzed separately from the personality descriptions — the former presumably reflecting the more transient experiences of a person and the latter a person's more enduring features.

Because of the relative paucity of personality terms in the two samples, a statistical test could not be applied to compare the two samples.

In the affect domain, the difference between the two samples are statistically marginal. Of the 18 affect categories on which the two samples were compared, the three affect categories which contributed to a possible difference between the two samples are (1) Self-Enhancing Feelings, (2) Dissappointment, Frustration, and (3) Shame. The American sample has relatively more affect terms in (1) and (3) and the Hungarian sample has more terms in (2). Larger samples of literary works than the ones used in the present study would establish whether these differences are genuine.

The approach used in the present study appears to be a promising way of studying possible personality and affect differences between cultures.